

Serge Sargsian élu Président de la République

Mais la contestation a gagné la rue

Mardi 19 février à 8 heures, sous la surveillance de 600 observateurs étrangers et d'émissaires d'organisations européennes dont ceux de l'OSCE, 2, 328 millions d'électeurs étaient invités à déposer leur bulletin dans les 1 923 bureaux de vote des 41 districts électoraux que compte le pays pour élire son nouveau président, le président sortant Robert Kotcharian, au pouvoir depuis dix ans, ne pouvant se représenter après deux mandats successifs.

La victoire du nouveau président fait l'objet de contestation

La campagne

Parmi les neuf candidats en lice, deux faisaient figure de favoris : Serge Sargsian, 53 ans, qui avait fait campagne sur le thème de la stabilité politique et économique. Au crédit de son action, en dépit des blocus de Bakou et d'Ankara, une croissance économique incontestable, bien que plus d'un quart de la population vit toujours sous le seuil de pauvreté. Durant la campagne, S. Sargsian n'a pas hésité à user des moyens que lui offrait sa fonction. Ses déplacements ont été largement couverts par les chaînes de télévision et les locaux administratifs des villes de province souvent mis à disposition du Parti républicain. De quoi susciter, il est vrai, la colère de son plus proche rival, l'ex-président Levon Ter-Petrossian, 63 ans, figure emblématique du Comité Karabagh qui géra les premières années de l'indépendance de l'Arménie post-soviétique (1991-1998) et la guerre du Karabagh. Sur ce dossier, les deux hommes divergeaient fortement. Sargsian, originaire de la région, est apparu plus ferme que Ter-Petrossian qui projetait des concessions.

On aura été frappés par la rapidité de la proclamation des résultats. Dès 20 heures, un sondage de sortie des urnes réalisé par l'institut britannique Populus donnait 57,01 % des suffrages à Sargsian et 17,4 % à Ter Petrossian, son principal rival. Plus tard, ces chiffres étaient ramenés à 52,9 % pour le premier et 21,5 % pour le second. Le lendemain, la mission d'observation de l'OSCE rendait son verdict : Serge Sargsian avait rem-

porté l'élection présidentielle en Arménie « même si certains problèmes techniques ont été constatés, ils n'influencent pas le résultat de l'élection », disait le texte, doux euphémisme pour désigner une fraude éventuelle.

Après une bataille sans ménagement entre les candidats, on peut penser que l'Arménie a préféré la stabilité à l'aventure, l'avenir au passé, en faisant confiance au slogan du Parti Républicain de Serge Sargsian « En avant l'Arménie » (Haratch Hayasdan). Mais, fait inquiétant, depuis le 20 février, Ter Petrossian, qui a mal accepté la défaite, appelle la population à des manifestations quotidiennes pour exiger l'annulation du résultat de l'élection, avec tous les risques de dérapage que cela comporte comme on l'a vu en Géorgie.

Lévon Ter Pétroussian a du mal à accepter sa défaite

Quelle politique d'ici 2013 ?

Vraisemblablement la même que la précédente : développement de la croissance économique et une diplomatie de fermeté à l'égard de l'Azerbaïdjan et de la Turquie, son égérie.

Le choix, s'il y a, du nouveau Premier ministre, devrait nous donner quelques indications. Cependant si, comme murmuré, l'ex-président Kotcharian se voit confier le poste, chacun dénoncera à juste titre le parallèle avec un arrangement à la Poutine et ce serait creuser davantage le fossé avec l'opposition. Quels qu'ils soient, les mêmes chantiers attendent : réduire la pauvreté, lutter contre la corruption, encourager la croissance démographique, doter l'Etat d'une justice réellement impartiale, ouvrir de nouveaux champs d'activité économique, doper les PME, stimuler les investissements étrangers, faire davantage entendre la voix de l'Arménie dans

l'arène internationale et aboutir à un règlement sur la question du Karabagh.

A retenir

Durant la bataille électorale, certains candidats ont bravé les autorités en fustigeant à pleins mots l'oligarchie arménienne, ses abus, ses comportements, en dénonçant la corruption et les inégalités, le système mafieux de certains. Des vérités ont été assénées comme jamais auparavant. Décomplexée, l'opposition est parvenue à éveiller l'intérêt des Arméniens pour la politique. Il aura suffi de voir les nombreux rassemblements et, fait nouveau, la participation active et massive des jeunes qu'un récent sondage indiquait son manque d'intérêt à la politique. Les images ont démontré le contraire et c'est tant mieux. Mais Levon Ter Petrossian vient d'endosser une très lourde responsabilité en allumant un feu et nul ne sait à cette heure comment et qui va l'éteindre, et quels dommages il va causer pour l'avenir du pays ?

Gérard Varoujan Dédéyan ◀

dossier 2

8 Mars
Journée internationale des femmes

communauté 9

Bernard Dededjian
Président d'honneur
de l'UCFAF Valence

portrait 12

Raffi
Un écrivain populaire
engagé

Կանանց Միջազգային Օր 5

Հայ Կինը Հասարակական
Կեանքի Մէջ

Ապրիլ Արցախ
Յարատեւի
Արցախ

8

Le 8 mars célèbre la Journée Internationale des Femmes

A nouveau, c'est une journée de manifestations partout dans le monde : l'occasion de faire un bilan sur la situation des femmes. Traditionnellement les groupes et associations de femmes militantes préparent des manifestations pour fêter les victoires et les acquis, faire entendre leurs revendications. Aujourd'hui, c'est l'état d'urgence sur la planète Terre. Pour cela, des femmes s'engagent et se battent pour apporter un peu d'humanité dans ce monde d'hommes, certaines d'entre elles se sont engagées en politique pour faire passer leurs convictions pour de belles causes : paix, liberté, écologie, ... Bref, il faut des femmes fortes pour le bien du monde.

L'une d'entre elles, **Ingrid Bétancourt**, a été faite prisonnière en 2002 en pleine campagne électorale pour la présidentielle du pays où elle avait choisi de consacrer son énergie pour son projet d'une civilisation de paix... avec pour toile de fond la lutte contre la corruption et le trafic de drogue. Nous voulons croire que 2008 verra sa libération. Il serait en effet inconcevable que cette femme extraordinaire, forte et courageuse, qui

Ingrid Bétancourt

Photos 127 Jean-Marie Périer.

Valentin, on aimerait que ce soit la fête de la femme tous les jours ! Et pourquoi pas ?

Mais ne soyons pas injustes. En Europe généralement, et en France de même qu'en Arménie, fort heureusement naître femme n'est pas un handicap comme ça l'est dans certains pays. Les petites filles sont choyées et aimées comme les petits garçons. Elles vont à l'école, ont des droits identiques... idem en Arménie. De gros progrès ont été enregistrés pour protéger les femmes.

Alors, peut-on dire que tout va pour le mieux pour les Françaises ? Pas tout à fait quand même ! Il faut rappeler qu'en 2007, les femmes à niveau d'études et de diplômes équivalents

En 2008, les femmes à niveau d'études équivalents sont toujours moins bien payées que les hommes

étaient toujours moins bien payées que les hommes. A travail égal, salaire inégal ! Les salaires des hommes restent aujourd'hui encore supérieurs de 30 % et les femmes ont l'apanage du temps partiel. Bien qu'en progrès d'année en année, la représentation des femmes à la tête des entreprises est toujours minime, tout comme dans la vie politique d'ailleurs. Trop d'entre elles doivent encore choisir entre une vie professionnelle et une vie de femme au foyer en raison des difficultés et du coût de garde des enfants. Alors oui, les femmes veulent encore plus de

n'a cherché durant sa vie de liberté que le bien des autres, finisse sa vie ainsi.

Larissa Alaverdian, ex-médiatrice de la république d'Arménie, démise de ses fonctions en janvier 2006 pour avoir

Larissa Alaverdian

ouvertement critiqué la politique et les pratiques du gouvernement, défenseur des droits de l'homme, est présidente du « Fonds contre un arbitraire juridique », qui traite des problèmes des prisonniers, des otages et des disparus au cours de la guerre du Karabagh parmi lesquels 967 disparus côté arménien,

Et en France ?

Comme chaque année, le 8 mars, on célèbre la Journée de la Femme. Certains penseront que c'est une journée inutile. Bien que ce ne soit pas le cas de toutes, loin de là, il est vrai qu'en France, la grande majorité des femmes vivent dans des conditions privilégiées. De graves problèmes persistent chez nous aussi. Alors oui, cette journée symbolique est utile !

8 mars 2008. C'est la bonne nouvelle du jour : pour une fois, les femmes sont sur le devant de la scène ! Dommage qu'il faille attendre une journée particulière pour évoquer les problèmes qui concernent la moitié des habitants de la planète. C'est un peu comme la Saint

facilités pour faire garder leurs enfants. Ainsi, le temps partiel ou le fait de s'occuper de ses enfants à temps plein sera le résultat d'un vrai choix. En Arménie, pour un même emploi (quand on a la chance d'en avoir un) le salaire est pratiquement égal. Sans doute, un vestige de l'époque soviétique, mais tout à fait appréciable.

Trop de violence !

Mais, il y a plus grave. En France, dans la patrie des droits de l'Homme... et de la Femme, faut-il le rappeler, une femme sur dix est battue par son conjoint selon les dernières statistiques. Et chaque mois, six femmes meurent sous les coups d'un homme. En Arménie, comme ailleurs, le machisme s'exprime par la violence et bien qu'on ait constaté une nette régression, elle existe encore mais nous ne disposons pas de données fiables.

Il faut garder à l'esprit une chose : les maltraitements, les violences faites aux femmes se répercutent sur les enfants. Comme le rappelle l'Unicef, « le bien-être des femmes va de pair avec le bien-être des enfants ». Plus une femme sera éduquée, moins elle a de risque de connaître des problèmes lors de son accouchement, en France comme ailleurs. Elle aura des enfants plus tardivement, sera en meilleure santé et ses enfants aussi. C'est pourquoi il faut saluer toutes les initiatives qui visent à assurer une éducation aux petites filles dans tous les pays du monde.

Si cette Journée de la femme ne devait avoir qu'une seule signification, que ce soit celle-là : protéger les femmes, leur assurer des droits identiques aux hommes, c'est s'assurer que leurs enfants, que nos enfants auront un bel avenir. Cette Journée internationale reste d'une brûlante actualité. Car tant que l'égalité entre les hommes et les femmes ne sera pas atteinte, nous aurons besoin de la célébrer.

Vardé ◀

Erevan

3 vols
par semaine

au départ de Paris-CDG

www.airfrance.fr

AIR FRANCE KLM Renseignez-vous au 36 54 (0,34 € ttc/mn à partir d'un poste fixe) ou dans votre agence de voyages.

L'Arménie, premier importateur de moyen-courriers russes Sukhoï SuperJet-100

L'Arménie sera le premier pays étranger à recevoir des exemplaires des nouveaux avions régionaux russes Sukhoï SuperJet-100 (ex-RRJ), a annoncé à Erevan le ministre russe des Transports

Igor Levitine, en visite de travail en Arménie. Deux avions seront ainsi fournis à la compagnie aérienne arménienne Armavia en 2008, conformément à un contrat de plus de 50 millions de dollars signé en septembre 2007.

Nucléaire : l'Arménie participera aux activités du centre d'enrichissement d'uranium d'Angarsk

Le premier ministre russe Viktor Zoubkov et son homologue arménien Serge Sarkissian ont échangé à Erevan les notes confirmant la participation arménienne au projet de la mise en place d'un centre international d'enrichissement d'uranium à Angarsk (Russie). « Il s'agit d'un document très important qui réunit les conditions pour l'adhésion de l'Arménie au régime de non-prolifération des armes nucléaires », a indiqué le PDG du géant nucléaire russe RosAtom, Sergueï Kirienko, interrogé par la presse.

Statistiques

- Le gouvernement arménien a publié des statistiques sur les mariages et divorces dont le nombre est en hausse : 7,4 % d'augmentation pour les mariages, et 4,8 % pour les divorces.
- Il est né en 2007 18 707 filles et 21 435 garçons. 7 % de plus qu'en 2006. A l'opposé, 27 400 décès ont été enregistrés.
- La population permanente de l'Arménie atteignait 3 229 900 âmes au 1er janvier 2008, soit 2 069 300 en zone urbaine et 1 160 600 en zone rurale.

La Maison Blanche veut réduire l'aide à l'Arménie

Dans ses dernières recommandations budgétaires devant le Congrès, le Président Bush veut réduire de façon drastique l'aide économique à l'Arménie. Il chercherait par là à « rééquilibrer » la balance d'aide militaire dans la région en faveur de l'Azerbaïdjan. Des 58 millions de \$ accordés à l'Arménie en 2008, on passerait en 2009 à 24 millions, soit une diminution de près de 60 %.

Cette baisse spectaculaire est incompréhensible quand on voit d'autres Etats de l'ex-URSS dont l'assistance financière prévue reste stable ou s'accroît même : pour la Géorgie p. ex., Bush propose une aide de 52 millions de \$ et l'Azerbaïdjan, un pays dont les revenus en pétrodollars se chiffrent par milliards, recevra néanmoins 19,5 millions de \$. Pour le Karabagh, le Président ne prévoit aucune assistance spécifique.

Concernant les aides militaires, le Président souhaite accorder trois fois plus d'aide internationale pour l'enseignement et l'entraînement militaire à l'Azerbaïdjan (900 000 \$) qu'à l'Arménie (300 000 \$) ce qui n'était pas prévu dans les accords de 2001 qui stipulaient que l'aide militaire devait être la même pour les

Non, les deux compères ne dansent pas le tango... Entre le futur ex-président George Bush (à gauche) et le candidat républicain John McCain (à droite), on est d'accord sur l'Arménie. Le premier réduit l'aide économique, le second ne reconnaîtra pas le génocide.

deux pays. L'aide militaire financière proprement dite reste toutefois la même pour les deux pays : 3 millions de dollars. Aucune aide spéciale n'est prévue pour la lutte antiterroriste, le déminage et autres activités de défense des territoires. [...] Les comités d'expertise du Congrès et du Sénat américains vont maintenant étudier les propositions du Président et rédiger, eux aussi, leurs versions d'une aide appropriée pour les pays en question.

Aram Hamparian de l'ANCA

Dur, dur...

Le blé, le pain, les cigarettes, la farine et l'essence arrivent en tête de la liste des 25 produits les plus consommés par les Arméniens en 2007. Les Arméniens ont consommé l'équivalent de 676 000 tonnes de blé. Moins de la moitié, 254 000 tonnes ont été cultivées en Arménie, le prix de gros du kilo de blé tournant autour de 155 drams.

Selon les chiffres du Service national des statistiques, l'année dernière, près de 296 000 Arméniens ont consommé massivement le pain. Un kilo de pain de haute qualité coûte 327 drams alors que le moins cher fait de farine de qualité moindre vaut près de 280 drams.

Vandalisme à Créteil

Une plaque en hommage à l'action menée par la ville de Créteil en faveur du parrainage d'enfants d'Arménie a été dégradée : cette plaque qui se trouve dans le parc départemental de la base de loisirs de Créteil dans le jardin d'Arménie, a été retrouvée vandalisée et souillée par des inscriptions injurieuses.

Région PACA • CAREME 2008

Veillées de prière (Hskoume) à 17 h30

Mercredi 5 mars

Eglise arménienne St Asdvadzadzine
A Ste Marguerite
Homélie par Mgr Daron Jérédjian

Vendredi 7 mars

Eglise arménienne St Asdvadzadzine
A Nice - Homélie par R.P. Gomidas
Hovnanian

Vendredi 14 mars

Cathédrale apostolique arménienne
Prado
Homélie par R.P. Vatché
Hayrabédian

Mercredi 12 mars

Eglise arménienne St Perguitch
A La Ciotat
Homélie par R.P. Zadik Avedikian

Benard & Daugert

PEINTURE ET DÉCOR

RESTAURATION DE TABLEAUX, PATINES,
TROMPE-L'ŒIL, ORNEMENTATION, FRESQUES,
DORURE À LA FEUILLE, IMITATION BOIS ET MARBRE,
ENDUITS DÉCORATIFS...

37, rue Etienne-Dolet 94140 Alfortville
Tél. 01 49 77 41 55 - Fax 01 49 77 41 50
www.benard.daugert.com

COMMUNAUTÉ

Conférence-débat à Valence

A l'initiative de la Mairie de Valence et de l'association « Les amis du Centre du Patrimoine arménien » une conférence-débat fut organisée à Valence le 10 février dernier portant sur le thème « Le Haut-Karabagh : actualités et perspectives ». Par ailleurs, la soirée avait pour objectif de présenter l'ouvrage collectif « Le Haut-Karabagh, Artsakh » édité par la Représentation de la République du Haut-Karabagh en France. Les intervenants, M. Hovannès Guevorkian, Représentant de la République d'Artsakh en France, M. René Dzagoyan, représentant du Fonds arménien de France, M. Jean Dermenguian, membre du Fonds arménien, M. Sevag Torossian, avocat à la Cour et M. Patrick Labaune, député UMP de la Drôme ont respectivement présenté les aspects historique, politique, juridique du conflit du Karabagh, le processus de la reconstruction et apporté des témoignages sur leurs visites effectuées en Artsakh.

KARABAGH

La Slovaquie va construire au Karabagh

A l'initiative d'Achot Grigorian, homme d'affaires arménien vivant en Slovaquie et également président de la communauté arménienne du pays, l'entreprise slovaque VUJE s'est engagée à construire quinze petites centrales hydroélectriques pour le Karabagh. L'accord a été conclu par les membres d'une délégation d'hommes d'affaires slovaques et des fonctionnaires du Karabagh réunis à Erevan. Des techniciens slovaques se rendront au Karabagh en février et mars pour une première visite. Par ailleurs, VUJE devrait construire deux autres centrales en Arménie. Quant au financement, la banque slovaque Exim prévoit d'accorder un prêt de 30 à 50 millions d'euros.

KOSOVO

Le rêve d'indépendance devenu réalité

Les Albanais du Kosovo clament leur joie

Dimanche 17 février 2008, à Pristina, la capitale kosovare, le Kosovo a proclamé son indépendance de manière unilatérale au cours d'une session parlementaire extraordinaire. Les députés ont approuvé le texte à main levée et à l'unanimité. « **Le Kosovo est désormais un Etat indépendant, souverain et démocratique. Un pays multi-ethnique tourné vers l'Europe et aspirant à la paix dans les Balkans** », a souligné le président de l'Assemblée.

La proclamation d'indépendance assure que le gouvernement Kosovar respectera le droit des minorités en allusion aux quelque 120 000 Serbes restés dans la province.

Le drapeau de la jeune République a ensuite été présenté aux parlementaires. Il s'agit du tracé du Kosovo en jaune sur un fond bleu foncé, accompa-

gné de six étoiles. La Serbie et la Russie ont exprimé haut et fort leur colère d'autant plus que l'Abkhazie et l'Ossétie du Sud, 2 provinces géorgiennes ont exprimé leur désir de rejoindre l'UE très vite, une UE déjà divisée sur la reconnaissance.

● **L'indépendance du Kosovo va donner davantage d'écho aux revendications du Karabagh.** « Nous sommes dans une position de plus en plus favorable. C'est une bonne chose pour nous », s'est félicité Serge Sargsian. « Si certains pays reconnaissent l'indépendance du Kosovo et pas celle du Karabagh, on pensera qu'ils font deux poids, deux mesures. Nous devons mettre un peu de souplesse dans notre politique étrangère [...] Je pense que l'une des choses les plus importantes est d'établir de bonnes relations avec nos voisins », a-t-il ajouté.

COMMUNIQUÉ

Commémoration du souvenir du Groupe Manouchian

Le dimanche 24 février 2008 était organisée au cimetière parisien d'Ivry-sur-Seine une cérémonie commémorative à la mémoire de Missak Manouchian et de ses camarades de combat tombés sous les balles allemandes le 21 février 1944.

« Parmi les héros de la Résistance française, Missak Manouchian restera une des plus vaillantes figures... »
Charles de Gaulle

C'est avec ces mots que fut honoré Missak Manouchian, pour le combat mené dans l'ombre contre l'armée d'occupation allemande lors de la 2ème guerre mondiale. Il y a 64 ans, le commandant Missak Manouchian tombait au Mont Valérien sous les balles d'un peloton d'exécution nazi avec vingt-deux de ses compagnons d'armes (*).

(*) Les deux derniers survivants du Groupe Manouchian, Henri Karayan et Arsène Tchakarian sont les présidents d'Honneur du Mouvement des Arméniens de France pour le Progrès : <http://www.armen-progres.com/>

Grossiste en bijouterie

Dwador

variété unique de modèles en plaqué or 3 µ
argent 925 - fantaisie dorée à l'or fin
en métal rhodié

Un partenaire fiable
en plein cœur de Paris
dont l'expérience a été éprouvée
auprès des clients
exigeants et fidèles

Dwador
187, rue du Temple
75003 Paris
Du lundi au vendredi
10h-18h
Tél. et fax 01 40 27 88 23

Հիմնադիր՝
Աւետիս ԱԼԻԲՍԱՆԵԱՆ

ՎԱՐԱԳՈՅՐԸ ԴԵՌ ԶԵ՛ ՓԱԿՈՒԱԾ

Հայաստանի նախագահական ընտրություններու քուէարկութիւնը կատարուած է, եւ անկէ քաղուած «տուեալ»ներով առաջին հանգրուանէն հանրապետութեան նախագահ ընտրուած է գործող վարչապետը: Այսուհանդերձ, վարագոյրը չէ փակուած Հայաստանի նախագահական ընտրութիւններուն վրայ:

Ընտրութիւններուն հետեւողները բոլոր նախադրեալներն ու տուեալները նկատի առնելով համոզուած են, որ յետընտրական ցնցումներու ժամանակահատուած կը սպասէ Հայաստանին եւ հայրենաբնակ մեր ժողովուրդին:

Ինչպէս նաեւ, ուշադրաւ է յատկապէս ԵԱՀԿ-ի եւ առհասարակ եւրոպական կառոյցներու դէտե-րուն եզրակացութիւնը, որ կը յայտնէ Հայաստանեան ընտրութիւններուն «հիմնականին մէջ» միջազգային չափանիշներուն համապատասխանե-լուն մասին:

Միւս կողմէ ալ, լրատուական գործակալու-թիւններու փոխանցած լուրերէն յաճախ կը շեշ-տուի ընդդիմութեան բողոքարկումներու շղթան: Հեռուէն կատարուած դիտարկում մը, անպայման զուգահեռ պիտի գծէ ամիսներ առաջ դրացի հան-րապետութեան նախագահական ընտրութիւննե-րու արդիւնքները մերժող վրացական ընդդիմու-թեան եւ Հայաստանի նախագահական ընտրու-թիւններու վաւերականութիւնը մերժող Հայաս-տանեան ընդդիմութեան միջեւ՝ մտածել տալով Հարաւային Կովկասի նկատմամբ կիրարկուող ազդեցութեան գոտիներու ստեղծման քաղաքա-կանութեանց մասին:

Հայաստանեան ընդդիմութեան խմորումներն ու փողոցի վրայ կատարուող շարժումները կը նա-խանշեն, որ դէպքերը կրնան բողոքի դրսեւորում-ներու նոր հարթութիւն նուաճել կամ նոր տարո-ղութիւն ստանալ: Յատկապէս, երբ ներկայ իշխող կառավարութեան երկու փոխ նախարարներու եւ Հայաստանի նախկին զինուորական դատախազ, այժմ Հայաստանի գլխաւոր դատախազի տեղա-կալ Գագիկ Զհանկիրեանի ընդդիմութեան բեմա-հարթակէն ունեցած ելոյթները, յետագային ալ իշխանական թեւին պատկանող Ազգային Ժողովի պատգամաւորներուն եւս միանալը ընդդիմու-թեան շարքին՝ ապացոյցն են կատարուող շարժ-ման յետագայ զարգացումներու յառաջընթացին:

Եւ ընդհանուր առմամբ, բոլոր կողմերէն ար-ձակուած կոչերը, հանրահաւաքներու ընթացքին հնչող ելոյթները կը համոզեն, որ քաղաքական հուղակի բախումի վարքագիծէն չհրաժարելու քարացած մտեցումները տիրական են:

Սակայն, Հայաստանը, ի տարբերութիւն կով-կասեան իր դրացիներուն, միշտ յաջողած է քա-ղաքացիական բարձրագոյն մակարդակի գիտակ-ցութեամբ կանխարգիլել որեւէ ներազգային ցըն-ցում: Գերադասել իր քաղաքացիներուն անդոր-րութիւնն ու անվտանգութիւնը: Ապագային թէ հասարակական որեւէ ուժ պէտք չէ յաջողի խախ-տել Հայաստանի այս առանձնաշնորհեալ կար-գավիճակը:

Օ. Վ.

ԿԱՆԱՆՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐ

ՀԱՅ ԿԻՆԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՄԷՋ

«Ոստիկանի ազնուագրի եւ ուսումնասէր խաթունները այս օրերս (1 Փետրուար 1847) մէջերնին «Բարեպաշտական Ընկերութիւն» մը հաստատեցին նոյն գիւղի աղջկանց դպրոցին յառաջդիմութեան համար: Այս Բարեպաշտական Ընկերութեան ծախքով առայժմ երեք վարժապետ պիտի դրուի հոն. մէկ մը հասարակ ընթերցանութեան, մէկ մը քերականութեան եւ գիրի, եւ մէկ մըն ալ կարի, օյայի եւ ասոնց նման զանազան կանացի զարդեր բանելու: Կը յուսանք, որ ասիկա սկիզբ մը պիտի ըլլայ աղջկանց մէջ ուրիշ հարկաւոր գիտութիւններն ալ մտցնելու եւ այս բանիս պատճառ եղող խաթուններուն բարեպաշտութիւնն ալ անմոռանալի պիտի ըլլայ յաւիտեանս. որովհետեւ ազգ մը ըստ արժանւոյն կրթելու համար պէտք է նախ աղջիկները կրթուին, որ երբոր օր մը մայր ըլլան նէ, իրենց գիրկը իրենց զաւակներուն դպրոց համարուի»:

Կ. Պոլսոյ «Հայաստան» թերթին մէջ լոյս տե-սած վերի լրատուութիւնը հիմ կը ծառայէ այն եզրակացութեան, թէ Հայ կիներու հասարակա-կան կազմակերպեալ գործունէութիւնը սկիզբ ա-ռած է նոյն քաղաքին մէջ՝ 1847-ին: Զարգացու-մը, մասնաւորաբար աղջիկներու կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը, այն հիմնական ոլորտը եղաւ, որ հրահրեց արեւմտահայ կիներու հասա-րակական եռանդը եւ կարեւոր յաջողութիւններ արձանագրեց: Արդարեւ, երկրորդ կազմակերպու-թիւնը՝ «Ոնամակալուհի Տիկնայք», որ հիմնուե-ցաւ 1859-ին, Կ. Պոլսոյ մէջ, ճիշդ նոյն նպատակ-ները կը հետապնդէր:

1864 թուականին, «Մասիս» թերթը ծանուցա-նեց այլ կազմակերպութեան մը՝ «Աղքատախնամ Ընկերութիւն Տիկնայք»-ի ծնունդը, որ արդէն զուտ բարեսիրական հաստատութիւն մըն է. նաեւ ասպարէզ մը, ուր բոլորանուէր կերպով ի սպաս դրուեցան հասարակական գործունէութեան նուիր-ուած կանանց ջանքերը: Յետագայ բոլոր կազ-մակերպութիւնները որոնք հիմնուեցան Կ. Պոլսոյ մէջ, կա՛մ կրթամշակութային, կա՛մ ալ բարեգոր-ծական նպատակներ ունէին:

1860-ական թուականներուն, բացի վերը նըշ-ւածներէն, Կ. Պոլսոյ տարբեր թաղամասերուն մէջ հիմնուեցան աւելի քան տասը կազմակերպու-թիւններ՝ երեսոյթ, որ կարելի է որակել իբրեւ կա-նանց հասարակական գործունէութեան շեշտակի վերելք: Այս իրողութիւնը մտածել կու տայ, որ Կ. Պոլսոյ մէջ կանանց առաջին կազմակերպութիւնը թէ՛ եւ մարմին առած է 1847-ին, եւ սակայն կանանց հասարակական համընդհանուր գործու-նէութեան ծաւալումն ու զարգացումը սկսած է 1860-ական թուականներուն: Այդ շրջանին ի յայտ եկած կազմակերպութիւնները հիմնականին մէջ կրթամշակութային էին եւ հաստատուած զանա-զան թաղերու մէջ՝ իզական դպրոցներուն օժանդակելու նպատակով: Այսպէս, «Գիտութեան Ընկե-րութիւն» (1861), «Աղջկանց Դաստիարակու-թեան Նպաստամատոյց Ընկերութիւն» (1863), «Նունեան Ընկերութիւն» (1864), «Ոնամակալ Տիկնայք» (1866), «Տիկնայց Ընկերութիւն» (1866), «Սանդխտեան Ընկերութիւն» (1869), «Արտեմ-եան Տիկնայց Ընկերութիւն» (1869), որոնք գոր-ծունէութեան սահմանափակ շրջանակով, որոշ դպրոցի մը օժանդակութեան լծուած էին: Բայց

Սիպիլ

ճիշդ այս կազմակերպութիւններն էին, որ կը հա-մախմբէին առկայ ուժերը, կը նպաստէին զար-գացման, փորձառութեան կուտակման եւ յետա-գայ աւելի բարձր թոխքներու, տանելով համազ-գային ընդգրկում ու նպատակներ հետապնդող գործունէութեան:

Այս շրջանին պէտք է վերագրել «Հայկական Կարմիր Ուաչ» ստեղծելու առաջին փորձը, որ զուտ կանանց նախաձեռնութիւն էր: 1876 թուա-կանին էր, որ մէկ քանի նուիրեալ կիներու մտա-յղացումով Հայ իրականութեան մէջ ձեւաւորուե-ցաւ «Կարմիր Ուաչի Ընկերութիւն»ը, որ հետե-ւորդներ ունեցաւ Զմիւռնիոյ մէջ: Յատուկ իմաս-տով «Հայ Կարմիր Ուաչի Ընկերութիւն»ը կազմը-ւած է սակայն 1908-ի Սահմանադրութենէն յետոյ, Պոլսոյ մէջ:

1870-ական թուականներուն, պոլսահայ գոր-ծօն կանանց շրջանակին մէջ արդէն բաւական պարարտ հող պատրաստուած էր համազգային ձեռնարկներու համար: Թրծուած սերունդ մը, որ ինքզինք պատրաստ ու մանաւանդ պարտաւոր կը զգար ստանձնելու հայկական բոլոր զաւառներու մէջ զարգացման ջանք վառելու եւ ազգի վերա-ծնունդին ծառայելու առաքելութիւնը: Համայն ա-րեւմտահայութեան զարգացման գաղափարը վա-ղուց կը թեւածէր կրթութեան երիտասարդութեան շրջանակին մէջ: Եռանդով լեցուն ուսեալ օրիորդ-ներու սերունդ մը դաստիարակուած էր արդէն, որ

(Շար.ը տեսնել էջ 6)

ՀԱՅ ԿԻՆԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՄԷՋ (Շարունակում էջ 5-էն)

չէր փափաքեր անմասն մնալ համազգային գեր-
խնդրի իրականացումէն: Այդ օրերուն, Պոլսոյ մէջ
յաջորդաբար հիմնուեցան երկու կազմակերպու-
թիւններ, որոնք արեւմտահայ ամենախոշոր եւ
ամենատեւական իգական կազմակերպութիւննե-
րը պիտի դառնային եւ խոր հետք պիտի թողէին
ԺԹ. դարավերջի եւ Ի. դարասկիզբի հայ մշակոյթի
պատմութեան մէջ:

ԱԶԳԱՆՈՒԷՐ ՀԱՅՈՒՆԵԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկերութիւնը հիմնու-
ած է 11 Ապրիլ 1879-ին, Սկիւտարի թաղամասին
մէջ, Սկիւտարի ձեմարանի շրջանաւարտուհի՝ 16-
ամեայ Զապէլ Պանճեանի (յետագային Զապէլ
Ասատուր - Միպիլ) մտայնացումով: Ան իր տունը
կը հրաւիրէ ութ դասընկերուհիներ եւ կը յայտնէ
իր մտադրութիւնը. «Դպրոցներ պիտի բանանք
աղջկանց համար բոլոր հայաբնակ գաւառներու
մէջ ու պիտի դաստիարակենք զանոնք»: Ընկե-
րութեան երկրորդ նիստին, որուն կը մասնակցին
արդէն 150 տիկիներ եւ օրիորդներ, Զապէլ
Պանճեան հանդէս կու գայ խանդավառող խօսքե-
րով. «Աշխատի՛ւք, որպէսզի պարտաւոր չմնանք
ազգին ու մարդկութեան, աշխատի՛ւք, որպէսզի
մեր գաւառացի քորերը լոյս առնեն. աշխատի՛ւք,
որպէսզի իգական սեռը մարդկութեան մէջ տեղ
մը գրաւէ»: Միտքը կշռադատուած ծրագիր է, այլ
ո՛չ թէ 16 ամեայ օրիորդի մը վիպապաշտ մտո-
րումներուն արդիւնքը:

Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկերութեան երա-
խայրիքը, 1 Դեկտեմբեր 1880-ին Քոլիի Գասապա
գիւղաքաղաքին մէջ 93 աշակերտուհիներով բաց-
ւած դպրոցը եղաւ: Յաջորդեցին, 23 Մայիս 1884-
ին՝ Հաճընի, 16 Նոյեմբեր 1883-ին՝ Մուշի, 1885-ին՝
Սղերդի եւ Չարսանձաքի աղջկանց վարժա-
րանները: Ընկերութիւնը Պոլսոյ զանազան թաղե-
րէն գառ, մասնաճիւղեր ունեցաւ Կարինի (1880),
Երզնկայի (1881), Ռուսչուքի (1882), Զմիւռնիոյ
(1883), Աղրիանապոլսոյ եւ Ռոտոսթոյի (1860)
մէջ:

Մինչ ընկերութիւնը կը ծրագրէր ընդարձակել
իր գործունէութիւնը, նախ 1890-ական թուական-
ներու, ապա, 1908-ի կարճատեւ ազատութենէն
վերջ, 1909-ի արհաւիրքի օրերը եւ համատարած
բռնութիւնները պատճառ դարձան, որ փակուին
դպրոցներն ու մշակութային հաստատութիւննե-
րը: Այս պայմաններուն տակ Ազգանուէր Հայուհե-
աց Ընկերութիւնը իր ամբողջ եռանդը ուղղեց
հրաշքով փրկուած որբուկներու օգնութեան գոր-
ծին, իր խնամքին տակ առաւ Մարաշի, Տէօրթեոյի,
Այնթապի, Հաճընի որբանոցներու վարժարաննե-
րը: 1632 աշակերտուհի եւ 48 ուսուցիչներով, 24
վարժարան, 5 որբանոց եւ Կարինի մէջ վարժուհի-
նոց մը հաստատող ընկերութեան գործունէու-
թիւնը վերջնականապէս ընդհատուեցաւ 1915-ին:

ԴՊՐՈՑԱՄԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսոյ այլ թաղամասին՝ Միջագիւղի մէջ 1
Մայիս 1879-ին հիմնուած է Դպրոցասէր Տիկնանց
Ընկերութիւնը, նպատակ ունենալով նպաստել
հայ աղջիկներու կրթութեան եւ գաւառներու հա-
մար վարժուհիներ պատրաստել: «Ազգանուէր»ի
հետ միաժամանակ հիմնուած այս կազմակերպու-
թիւնը կու գար ո՛չ թէ կրկնելու զայն, այլ՝ լրաց-
նելու: Եթէ «Ազգանուէր»ը նպատակադրած էր
դպրոցներ բանալ, «Դպրոցասէր»ը կը ձգտէր ու-
սուցչուհիներ ապահովել զանոնց:

5 Նոյեմբեր 1879-ին «Դպրոցասէր»ը 20 աշա-
կերտուհիներով Միջագիւղի մէջ բացաւ իր առա-
ջին վարժարանը, որուն կանոնադրութեան համա-
ձայն, ընդունուող աշակերտուհին շրջանաւարտ
ըլլալէ վերջ, առնուազն հինգ տարի պիտի աշ-
խատէր որպէս ուսուցչուհի գաւառներէն ոմանց
մէկուն մէջ: 1895-96 եւ 1909 թուականներու
աղիտալի օրերուն՝ «Դպրոցասէր» նաեւ բաժնեց
«Ազգանուէր»ի ճակատագիրը: Ընկերութեան զբա-
րոցը վերաբացուեցաւ 15 Սեպտեմբեր 1909-ին եւ
Առաջին Համաշխարհային պատերազմի տարիներ-
ուն կանգուն մնաց: Իսկական սխրանք մը՝ չա-
փազանց ծանր այդ տարիներուն, երբ վարժարա-
նը ստիպուած էր իր գիրկը առնել մահէ մազա-
պուրծ փրկուածներ՝ պատերազմէն յետոյ Պոլսոյ
Պանամատարական Յանձնաժողովը անոր խնամ-
քին կը յանձնէր 350 որբուկներ: 1922-ի Զմիւռ-
նիոյի աղէտի հետեւանքով «Դպրոցասէր»ը փա-
կեց իր հաստատութիւնը, բայց սանուհիներու
սրտառուչ դիմումներուն վրայ, որբանոցը 1923-ին
վերաբացուեցաւ Յունաստան՝ Թեսաղոնիկէ, ուր-
կէ մէկ տարի ետք փոխադրուեցաւ Փրանսա՝ Մար-
սէյլ:

1927-ին Փարիզի մէջ տեղի ունեցաւ «Դպրո-
ցասէր Տիկնանց Ընկերութեան» վերակազմաւոր-
ման ժողովը եւ վարժարանը վերջնականապէս
կայք հաստատեց Ռէնսի արուարձանին մէջ: Նը-
պատակը այլեւս ո՛չ թէ վարժուհիներ պատրաս-
տելն էր, այլ կիրթ ու պատշաճ գիտելիքներ ունե-
ցող օրիորդներ:

ԱՅԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1880-ական թուականներուն, «Ազգանուէր»ի
եւ «Դպրոցասէր»ի կողքին փոքր կազմակերպու-
թիւններ ծնունդ առին, որոնց գործունէութեան
ուղղութիւնները մնացին նոյնը՝ զարգացում եւ
բարեփոխութիւն:

Պոլսահայ կանանց կողմէ հիմնուած եւ գոր-
ծած հասարակական գործունէութիւնը հասած էր
այնպիսի հասունացման, որ կը տարածուէր գա-
ւառներ եւ հայաշատ քաղաքներ, ուր երեւան կու
գային համանման կազմակերպութիւններ՝ Զմիւռ-
նիոյ մէջ «Հոգատար» եւ «Հոփսիմեան Կրթասէր
Միութիւն», Վանի մէջ «Սանուհեաց Կրթասէր
Միութիւն» եւ «Սանդխտեան Սանուհեաց Ընկե-
րութիւն», Բաղէշի մէջ «Հոփսիմեան Օրիորդաց
Միութիւն», Կարինի մէջ «Ջանասէր Հայուհեաց
Միութիւն», Պարբերդի մէջ «Հայաստանի Կա-
նանց Ընկերութիւն», Չմշկածագի մէջ «Կանանց
Գրադարանի Ընկերութիւն», Սեբաստիոյ մէջ
«Հոփսիմեան Շրջանաւարտուհիներու Միութիւն»
եւ նաեւ Մալաթիոյ, Այնթապի, Տիգրանակերտի,
Ակնի, Տրապիզոնի, Ամասիոյ, Մարզուանի ու այլ
բազմաթիւ քաղաքներու մէջ զանազան կազմա-
կերպութիւններ:

Ի. դարու երկրորդ տասնամեակին ի յայտ
եկած նոր միտումները հասարակական կեանքի
բնականոն ընթացքի պարագային կրնային հե-
տաքրքրական զարգացումներու տուն տալ: Սա-
կայն պատմութեան ընթացքը անդառնալիօրէն
չըջուած էր: Պոլիս դադրեցաւ արեւմտահայու-
թեան մշակութային կեդրոն ըլլալէ ու Արեւմտա-
հայաստանի բռնագրաւումով՝ արեւմտահայ կա-
նանց հասարակական գործունէութեան ծանրու-
թեան կեդրոնը տեղափոխուեցաւ սփիւռք:

(Քաղուած)

ԵՂԻՇԷ ԶԱՐԵՆՑԻ ԳՈՀԱՐՆԵՐԸ ԽՏԱՍԱԼԻԿՈՒՄ

Նախ մի քանի խօսք այն մարդու մասին, որը
ձեռնամուխ է եղել այս դժուարին, սակայն, ան-
հրաժեշտ բոլորիս՝ գործին:

Մանուկ Աղամեան, հայ իր բոլոր բնիկներով,
արեան եւ նախնիների ոգով: Իր հիմնական աշ-
խատանքից դուրս, ազատ ժամերին եւ օրերին,
հայ բանաստեղծութիւնների անմահ գործերը
բարձր մակարդակով ձայնագրում է խտասալիկի
վրայ, որպէսզի սփիւռքում ապրող հայը, որը չգի-
տի կարդալ ու գրել հայերէն, սակայն հասկանում
է լեզուն, աւելի հեշտ եւ դիւրին լինի լսելու ու
զարմանալու մեր մեծերի ստեղծագործութիւնների
վրայ, անշուշտ նաեւ ծանօթանալու:

Մտասալիկը, որը ներկայացնում է, կոչուում է
«Եղիշէ Զարենց»: Այնտեղ տեղ են գտել Զարենցի
երկու պոեմները՝ «Ոմբապետ Շաւարշը» եւ
«Պատմութեան քառուղիներով», այնուհետեւ դե-
րասան Ազատ Գասպարեանը իր հուժկու ու խը-
րոխտ ձայնով հնչեցնում եւս եօթ հրաշալի գոր-
ծեր: ... Եւ նրա ձայնը տանում է մեզ պոետի ճամ-
բաներով: Սա մի ահագանգ է նաեւ այսօրուայ
հայութեանը, որպէսզի սթափուեն եւ լսեն Զարեն-
ցի շեփոթի կանչը, չխարխափեն, չտրուեն ազ-
գային սնապարծութեան, այլ ճշմարիտ ուղին
յայտնաբերելով, գնան հզօրացման եւ իսկական
անկախութեանն ընդառաջ եւ հպարտ զգան
իրենց հայութեամբ:

Մտասալիկը 78 վայրկեան տեւողութեամբ է:
Այն ձեռք բերելու համար դիմել՝ Manoug
ATAMIAN, 94, rue Beranger, 92320 Châtillon: Գինն
է 20 €, ներառեալ առաքումի ծախսերը:

Յետ գրութեան: Յաւով պէտք է յայտնեմ, որ
Փետրուարի 14-ին, 75 տարեկան հասակում
կեանքից հեռացաւ մեծ պոետի դուստրը՝ Արփինէ
Զարենցը: Նա էր, որ մասունքի նման հաւաքեց,
պահեց-պահպանեց հօր գրական գործերը, եւ այ-
սօր այն ունենք արդէն հրատարակուած: Նա էր,
որի յամառ ջանքերի շնորհիւ ստեղծուեց Զարենցի
Տուն Թանգարանը, ամրագրուեց եւ յանձնուեց
հայ ժողովրդին, որպէս ազգային սեփականու-
թիւն: Եւս մէկ արժեքաւոր հայ մարդու կորուստ:
Թող յանգչի մարմինը նրա հանդիստ, հայոց խա-
ղաղ հողում:

ԳԱՑ-ՇԱՀ

ՅԻՇԵԼՈՎ ՄԻՍԱՔ ՄԱՆՈՒՇԵԱՆԸ

ԴԵՊԻ ՖՐԱՆՍԱ

Համայնատարած գիշերի փեշերն ինկեր են լրոին, Արևելն արփած Միջերկրականի հոլանի մէջքին, Ջերդ բոլորածն զըմբէթ տանարի, երկինքն աստղածիր Իջեր է ծովուն վըրայ հորիզոնն անծիր:

Ջեփիւռ մը թեթեւ՝ կը ժողվէ ջուրին բոյրերն աղեհամ Ու կը սըրսկէ մագերուս, դէմքիս վրայ յարածամ... Երկաթ կողերը խըրած ջրերու գաղջ ծալքերուն մէջ Նաւը լուսավառ՝ կը ճեղքէ մութին խաւերն անընդմէջ:

Եւ ինչպէս նաւու միշտ դէպի առաջ սըլացքէն բըղխած Մովու գիշերին խորին, Համասփիւռ խորհուրդէն գերուած Ջըրերը փրփրուն, խելագար վազըով դէպ յետ կը հոսին, Միտքս այնպէս ետ եւ հոգիս յառաջ կ'երթայ տենդազին:

Ետիս եմ թողած բընութեամբ սընած մանկութիւնս արեւ, Եւ թշուառութեամբ, գրկանքով Հիւսուած որբութիւնն իմ սեւ. Դեռ պատանի մ'եմ թղթի եւ գրքի երազէն գինով, Կ'երթամ հասուննալ գիտակցութեան ու կեանքի վաստակով:

Բաղձանքն անհուն է եւ նըման ծովուն այս անծայրածիր, Անմեկնելի է՝ ինչպէս խաւարին խորհուրդն անյարբիր... Կ'ըզձամ ըմբոշխնել լոյսն իմաստութեան, արուեստի՝ գինին Եւ խլել կեանքի մեծ պայքարին մէջ դափնիներ անգին...

ՄԻՍԱՔ ՄԱՆՈՒՇԵԱՆ

1924 – 1925

2008 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 28-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՂ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՍԷՋ
ՏԵՂԻ Կ'ՈՒՆԵՆԱՅ
ՍՈՒՐԲ ՄԻՒՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ,
Բարձր Նախագահութեամբ
Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի,

Իր Հետ աղօթակից ունենալով Նուիրապետական Աթոռներու Գահակալները, Թեմակալ Առաջնորդները եւ Հաւատացեալ Հայ Ժողովուրդի աղօթասէր զաւակներու հոծ բազմութիւնը.

Նկատի ունենալով այդ օրուան կարեւորութիւնը Հաւատացեալի կեանքին մէջ

Թեմիս Առաջնորդ
ԳԵՐՇ. Տ. ՆՈՐՎԱՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԶԱԲԱՐԵԱՆ
ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ ԿՈՉ Կ'ՈՒՂՂԷ
Ֆրանսահայոց Թեմի բոլոր զաւակներուն
2008 թուականի 26 Սեպտեմբերին մինչև 3 Նոյեմբեր
մասնակցելու

ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ,

Մեր աղօթքը բերելու
ՍՈՒՐԲ ՄԻՒՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ
Ուխտագնացութիւնը կը կազմակերպուի Ֆրանսահայոց Թեմի
Առաջնորդարանի կողմէ

Բոլոր հարցերով դիմեցէք տեղի Ջեր Հոգեւոր Հովիւներուն
եւ Հոգաբարձուներուն, կամ 01 43 59 67 03 Ֆրանսահայոց
Թեմի Առաջնորդարան:

ԴԻՒԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

ՎԱԻԵՐԱԳՐԵՐՈՒ ՆՈՐ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ջօրեան Հիմնարկի Ցեղասպանութեան Հետազոտութեան տնօրէն Փրոֆ. Վահագն Տատրեան եւ թուրք ընկերաբան եւ պատմագէտ Փրոֆ. Թանէր Աքչամ գործակցաբար հրատարակութեան կը պատրաստեն Օսմանեան Կայսրութեան պաշտօնաթերթ «Թաքվիմ-ի Վէքայի»-ի այն թիւերը, ուր կը գտնուին Հայոց Ցեղասպանութեան պատասխանատուներու դէմ կատարուած զինուորական ատենաներու ամբաստանութիւններուն պաշտօնական արձանագրութիւնները: Թերթի էջերը կը պարունակեն ամբաստանութիւններ, դատարանի նիստերու ատենագրութիւններ եւ 13 դատավարութիւններու վճիռներ, որոնք արձակուած են Պոլսոյ մէջ 1919-էն 1922-ի միջեւ, անհատներու դէմ, որոնք ամբաստանուած են 1915-ին Հայերուն դէմ գործադրուած ուժիւններով: Գլխաւոր ամբաստանութիւնը, որ ուղղուած է նախարարներու եւ Միութիւն եւ Յոռաջողիմութիւն (Իթիթհատ վէ Թէրրաքի) կուսակցութեան ղեկավարներուն դէմ, կը բաղկանայ 41 փաստաթուղթերէ, որոնք ծածկագիր հեռագիրներու փոխանակումներ են ներքին գործոց նախարար Թալէաթի եւ բանակի 3-րդ եւ 4-րդ բաժիններու ղեկավարներուն, 5-րդ բանակի փոխ հրամանատարին, յատուկ կազմակերպութեան վարիչներուն, զինուորական կառավարիչներու եւ այլ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու միջեւ: Տատրեան եւ Աքչամ հինգ տարուան աշխատութեամբ յաջողած են ամբողջական հաւաքածոյ մը կազմել, արդի թրքերէնի արտագրել եւ ապա անգլերէնի թարգմանել պաշտօնաթերթերուն բովանդակութիւնը: Մօտ օրէն լոյս պիտի տեսնէ այս գործին թրքերէն հրատարակութիւնը, ապա՝ անգլերէն թարգմանութիւնը:

ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԿՈԹՈՂՆԵՐԸ ԵՒՐՈՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆ

Եւրոխորհուրդի Խորհրդարանական Վեհաժողովը պաշտօնական շրջանառութեան մէջ դրաւ «Թուրքիոյ մէջ մշակութային ժառանգութեան վիճակի մասին» բանաձեւը եւ «Թուրքիոյ մէջ հայկական մշակութային արժէքներու ներկայ վիճակին մասին» յանձնարարական երկու նախագծեր: Այս փաստաթուղթերու հեղինակներն են եւրոպական 21 երկիրներ եւ աւելի քան 25 խորհրդարաններ: Այս փաստաթուղթի մէջ վկայաբերուած է Հայոց Ցեղասպանութիւնը եւ անոր յաջորդած Հայոց Հայրենագրկումը, ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ կոչ եղած է վերականգնել եւ գործառութեան յանձնել Հայկական ու այլ մշակութային ժառանգութիւնները, որոնք աւերուած են անցած դարերու ընթացքին, ներառեալ՝ Հնադարեան ու միջնադարեան Հայկական բոլոր մայրաքաղաքները, եկեղեցիները, ամրոցները, գերեզմանները, ինչպէս նաեւ պատմական Հայաստանի միւս կոթողները, որոնք ներկայիս կը գտնուին Թուրքիոյ տարածքին վրայ:

ՓԱՐԱՃԱՆՈՎԻ ԳՈՐԾԵՐԸ
ԿԸ ՑՈՒՑԱԴՐՈՒԻՆ

Քիւեի գեղարուեստի կաճառի սրահներուն մէջ Սէրկէյ Փարաճանովի 60 նկարներու ցուցահանդէսին բացումը կատարուած է: Փարաճանով թանգարանի տնօրէն Ջաւէն Սարգսեան այս առթիւ յայտնած է, թէ վաղուց պէտք է ցուցահանդէս սարքուէր Քիւեի մէջ, քանի որ Փարաճանով իր կեանքի Հասուն տարիները այս քաղաքին մէջ անցուցած է:

Ցուցահանդէսի շրջագծով պիտի ցուցադրուին նաեւ Փարաճանովին վաւերագրական ու գեղարուեստական ժապաւէններ, իսկ Քիւեի գեղարուեստի պետական թանգարանը կը նախատեսէ հրապարակել Հատոր մը, ուր պիտի ներկայացուին արուեստագէտին գործերը:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ

- Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ ՓԱՐԻՋ
ՇԱՐԱԹ, 8 ՄԱՐՏ
Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԽՈՐՁԻՆ
ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՑՆ ԵՒ ՄՏՆԵԼՈՑՆ Ի ՎԻՐԱՊՆ
- Գիշերային, Առաւօտեան ժամերգութիւն եւ Ս. Պատարագ
- Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 9-ին:
***
ՇԱՐԱԹ, 15 ՄԱՐՏ
ՑԻՇԱՏԱԿ ՑԱՐՈՒԹԵԱՆ ՂԱԶԱՐՈՒ
- Երեկոյեան ժամերգութիւն՝ ժամը 17-ին:
***
ԿԻՐԱԿԻ, 16 ՄԱՐՏ
ԾԱՂԱԶԱՐԴ
- Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւն՝ ժամը 8-ին
- Ս. Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին
- Դռնբացէք՝ ժամը 16-ին:

ԱՊՐԻՐ ԱՐՑԱՆ, ՅԱՐԱՏԵԻՐ ԱՐՑԱՆ...

Քսան տարի առաջ էր, երբ յառաջագնաց քսաներորդ դարի վերջում, տարաբախտ հայ ազգի համար կրկնուեց այդ դարի արիւնոտ սկիզբը: Քսան տարի առաջ, զարկուած հազարաւոր հայ ընտանիքներ լքելով իրենց տունը եւ տեղը նորից բռնեցին գաղթի եւ տարահանման փշոտ ճամբան: Քսան տարի առաջ, մեզ պարտադրեցին զէնք վերցնելու եւ իջնելու կռուի դաշտ՝ կեանքի եւ մահու պայքարի, յանուն մեր մայրերի ու քոյրերի պղծուած պատուի, յանուն իրաւունքի, արեւի տակ խաղաղ ապրելու մեր սեփական հայոց տանը: Քսան տարի առաջ, սկսուեց արցախեան ազատամարտը եւ սկիզբ դրեց մեր յաղթանակներին, որի պտուղները այսօր մենք վայելում ենք: Քսան տարի առաջ, մենք արեան մեծ գին տուեցինք ազատ ապրելու համար, մեզ աշխարհը ցաւակցեց, հաղորդակից եղաւ եւ մեծապէս յարգելով մեր ապրելու իրաւունքը, մեզ հետ հաշուի նըստեց... Եւ կատարուեց անհնարինը՝ իրականութիւն դարձաւ հայի դարաւոր երազանքների նոր Աւարայրը:

Փանձասարի վանքը

Այս աշնանը նորից այցելեցի մեր գիւղը, Մարտակերտի շրջանի ամենայայտնի գիւղը՝ Վանքը: Արցախի այս գիւղը իր Փանձասար վանքով, որի տեղը ժամանակին փայտաշէն վանք էր եղել, յայտնի է շուրջ հազար երեք հարիւր տարի: Ամենուր փոփոխութիւնները աչքի էին զարնուում եւ հաճելի զարմանք էին պատճառել ինձ: Այո, Արցախը արդէն շուրջ քսան տարի է գտնւել իրեն եւ ապրում է իր անշտապ կեանքով: Նա ապաքինուած պատերազմի իր վէրքերից նորոգում է իր շէնքերն ու բնակավայրերը: Նրա ցար ու ցին եղած որդիները վերադառնալով աշխարհքի տարբեր ծայրերից, իրենց վաստակն են բերում ազատագրուած մայր օճախին: Կայացած փաստ է արդէն, որ մեր գիւղում գործում են երկու չորս աստղանի հիւրանոցային համալիրներ: Սա հրաշք չէ՞ արդեօք, երբ տարիներ առաջ գիւղին կապող անանցանելի ճանապարհները այսօր արդէն մեծաւ մասամբ կայրապատ են եւ համապատասխանում համաշխարհային չափանիշներին: Տարեց տարի աւելի յաճախ են դառնում Արցախում անցկացուող միջազգային տարբեր գիտաժողովները: Մի խօսքով, Արցախը շնչում է, Արցախը ապրում է իրեն խաղաղ սովորական կեանքով: Եւ ես վերադառնալով Փարիզ, միայն ցանկացայ կիսուել իմ տպաւորութիւններով եւ այս ակնարկը նուիրել սուգայիթեան սպանդի քսան ամեակին, որը ըսկիզբ դարձաւ արցախեան ազատամարտին: Թող այս անդրադարձը մէկ անգամ էլ յիշենքի բոլոր

նրանց, որոնք կարճ յիշողութիւն ունեն, որ Սում-գայիթը մոռացուած չէ, որ նա դեռ սպասում է համարժէք միջազգային քննարկման եւ դատապարտման՝ որպէս մեր ապրած մի նոր եղեռն: Ոչ ոք չի մոռացուած եւ ոչինչ չի մոռացուած:

Աշնանամուտ է: Գիւղին յարող անտառապատ սարերը կարծես խօսքերը մէկ արած հագել էին միեւնոյն ձեւի, բայց տարբեր գոյների հանդերձանքներ: Բնութիւնը կարծես պատրաստուած էր ամենամեայ իր դիմակահանդէսին: Բաց դեղինից մինչեւ մուգ նարնջագոյնի բոլոր երանգները ներկայ էին այստեղ: Թխանա Ղալա է կոչուում գիւղին իշխող ամենամօտիկ եւ ամենաբարձր ժայռախոյ սարը, որը կարծես, թէ այս հանդէսի կազմակերպիչն ու վարողն է: Նա այնպէս էր պճնուել, որ նրան կը նախանձէին անգամ ամենայայտնի փարիզեան նորաձեւարարները: Նրա մի լանջով իջնող Սահլա Տափը դեռ կանաչին էր տալիս իր երրորդ թէ չորրորդ անգամ հնձած սարնիվեր խոյացող ժապաւէն դաշտով: Այնինչ շաւապտոկ բարձունքը արդէն համարեա բաց դեղինի եւ բաց կապոյտ գոյների խառնուրդի աշնանային երանգ էր ստացել: Նրա գագաթին բսած ծառերը, իրենց քրքրող աշնանային քամիներից տերեւաթափ եղած իրենց ծերացած բաշերով կարծես գթութիւն էին աղերսում ցած կախուած, որ թւում է թէ ահա ուր որ է կը փլուի բաց կանաչագոյն երկնքից: Թխանա Ղալա սարը, հայերէն տարբերակով Սոխանաբերդը, որը մեր տեղերում ոչ գործածական անուն էր, կարծես թէ լրացնելով այդ ձորի վայրի բնապատկերը միշտ աշաւորջ ու արթուն էր: Նա իր բախտին եւ պատկանելիութեանը հլու հնազանդ դէպի վեր ձգուած, երկնքին դէմ տուած իր գագաթով, եւ ուսերով յենակ դարձած վերջին ուժերով կարծես թէ պահում է երկինքի կամարը Փանձասար բերդավանքի վրայ: Մանաւանդ աւելի զգալի եւ պատկերաւոր է այս տեսարանը ամպամած եւ թխպոտ օրերին: Նրա շուրջը ծուարած մեծ ու փոքր գիւղերի բնակիչները, շրջակայ բարձունքների հայերէն անուանումների հետ մէկտեղ յաճախ օգտագործել են այդ տեղերի թուրքերէն տեղանունները: Գարբը ի վեր գագաթի կիսաւեր բերդով, որից էլ իր անունն էր ստացել, Թխանա Ղալան իր մշուշապատ գագաթով զլուխը բարձր պահած միշտ արթուն ինչքան դէպքերի լուռ վկայ է եղել: Պահպան հայեացքը յառած մերթ դիմացի սարի պսակ Փանձասար վանքին, մերթ միակ ճանապարհին՝ որը Սաչենագետի նեղ հովտով այդ կորսեալ կողմերը կապում էր մնացած աշխարհի հետ, իր զառամեալ տարիներն է անըշտապ հաշուում: Նա իր կիսաւեր բերդով, Ռուզանա բերդով, Կաչաղակաբերդով անմոռաց յիշում էր հեռու եւ մօտիկ անցեալը, հայ իշխանաւորների թաքուն ժողովները Փանձասարի կամարների տակ: Հաւաքում էին Արցախի բոլոր վայրերից, որպէսզի մի հնարք գտնէին, վերջին մի քանի հարիւրամեակ իրենց կեղեքող ատելի թուրքօսմանեան լուծը թօթափելու եւ սերնդից սերունդ ձգուող իրենց պապերի երազանքը իրողութիւն դարձնելու համար:

Այդ հեռու ժամանակներից էր սկիզբ առնում նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի՝ Արցախի ինքնորոշման պայքարի բախտորոշ ընթացքը: Արցախը, Աստծոյ օգնութեամբ, Քրիստոսը վերագտած, վերջապէս կարողացաւ ոչ միայն վերա-

դարձնել այն ինչ որ նրանից խլել էին տասնամեակներ առաջ, այլ մի բան էլ դեռ աւելին: Արցախը այսօր արդէն ճանաչելի է ամբողջ աշխարհում, որը ձեւացնում է թէ նրա երեսը անգամ չի տեսել:

Մուսա լեռ

Նորից, առաջուայ պէս մեր գիւղի վրայ ծառա ելած խոյանում է Սոխանաբերդը: Նորից Փանձասարը իր գահանիստ բարձունքից անփոփոխ դիմաւորում է գիւղի վրայ բացուող նոր լուսաբացները: Նորից լցում է առաւօտը հանդ գնացող կենդանիների բառաչներով, ինչ որ տեղից լուում է արթնացած երեսայի լացի ձայնը, շնորհ նորից հաշում են առաջուայ պէս: Արցախը ապրում է, Արցախը շունչ է քաշել, Արցախը պատրաստ է ամէն օր, ամէն ժամ նորից պատմութեան դասեր տալու, իրենց բացատրկութեան մէջ վստահ եւ այդ ախտով տառապող թուրք ազերուն եթէ, Աստուած մի արասցէ, նա նորից եաթաղան բարձրացնի մեր վրայ...

ԱՐԹՈՒՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Պատմալրագրող

Իսի Լէ Մուլիօ, Փետրուար 2008

**ASSOCIATION ARMÉNIENNE
D'AIDE SOCIALE**

*Au service des Arméniens
depuis 1890*

Siège Social: 77, rue La Fayette, 75009 PARIS
Tél. 01 48 78 02 99 - Télécopie 01 42 80 61 45
Email : aaas.paris@free.fr

Maisons de retraite médicalisées :
Montmorency (Val d'Oise) : 01.39.83.20.67
Gonesse (Val d'Oise) : 01.39.85.24.24
Saint Raphaël (Var) : 04.94.19.51.50

En Arménie :
**FONDATION FRANCO-ARMÉNIENNE
POUR LE DÉVELOPPEMENT**
13/3 Khandjian, Erevan, frenchfund@web.am

COMMUNAUTÉ

Chantons pour l'Arménie !

La Chorale Le Prémarmet de Chasselay (Rhône) a de forts liens avec l'Arménie et l'association KASA de Suisse qui œuvre sur place depuis 1997.

Qui est KASA ? En 1997, l'Atelier Vocal Komitas a donné des concerts en Arménie. Touché au cœur par la détresse du pays, ce chœur suisse a créé KASA (Komitas Action Suisse Arménie) association bénévole, enregistrée en Arménie en 2000 comme Fondation Humanitaire Suisse (FHS). De 1997 à 2006, KASA a investi 5 millions d'euros pour réaliser des projets humanitaires, culturels, éducatifs, de constructions et d'équipements dans différentes régions, grâce à des parrainages, des dons, des manifestations et le soutien de fondations.

Robert Doldourian dirige la chorale

Nous tenons à saluer ici l'initiative de cette chorale française d'avoir donné un concert en faveur de l'Arménie. Ce concert qui a eu lieu le 9 février en l'église de cette ville, proposait des chants populaires et folkloriques, des œuvres poétiques et religieuses, de l'Italie à la Russie en passant par le Chili et... l'Arménie. Plus de 250 personnes ont répondu à cet appel et la soirée a été un véritable succès.

Les bénéfices de cette soirée seront répartis entre les chorales d'Érevan et de Gumri et l'association KASA.

Les choristes du Prémarmet partiront en Arménie le 7 mai prochain avec les responsables de KASA qui leur feront visiter leurs constructions et leurs réalisations, entre autres, l'école professionnelle à Gogaran à 1850 m d'altitude, le centre psycho-social d'Areवानuk au cœur de Gumri, le collège scientifique à Talin, l'école d'Ahurian, le laboratoire scientifique de l'hôpital pédiatrique d'Arakir...

À l'automne 2008, une soirée amicale devrait être proposée afin de relater ce voyage. Nous ne manquerons pas de vous en informer

Paskall Bloch – Arthur Derderian ◀

Vols directs • Séjours à la carte

- Circuits accompagnés
- Extension au Karabagh

**2 nuits offertes
à l'hôtel Europe****
à chaque achat d'un billet d'avion
Paris – Erévan – Paris***

SABERATOURS

Le spécialiste du voyage en Arménie

SABERATOURS
11, rue des Pyramides 75001 Paris
Tél : 01 42 61 51 13 – Fax : 01 42 61 94 53
armenie@saberatours.fr

SEVAN VOYAGES
48, cours de la Liberté 69003 Lyon
Tél : 04 78 60 13 66 – Fax : 04 78 60 92 26
sevan@selectour.com

WASTEELS
67, La Canebière 13001 Marseille
Tél : 04 95 09 30 60 – Fax : 04 95 09 30 61
marseille@wasteels.fr

* (sous conditions particulières, offre valable du 1er novembre 2007 au 29 mars 2008, sous réserve de disponibilités)

Valence : Bernard Dededjian président d'honneur de l'UCFAF Valence

Une centaine de personnes venues parfois de loin, amies de Bernard Dededjian, de la JAF, de l'UCFAF étaient présentes dans la belle salle de l'Église arménienne de Valence, le dimanche 3 février dernier pour remercier et honorer le musicien instrumentiste et compositeur Bernard Dededjian ainsi que son épouse Alice.

Dans une ambiance très conviviale, ont pris la parole Vartkès Vartanian président de l'UCFAF Valence, Henri Siranyan président du conseil paroissial de l'Église Apostolique et Edmond Yanekian Président national de l'UCFAF.

Tous ont retracé le parcours studieux et musical de Bernard Dededjian, qui, après ses études secondaires au collège Samuel Mourad de Sèvres, a entrepris des études de médecine et qui, parallèlement a étudié l'accordéon et créé l'orchestre Armenia avec ses copains. Il accompagna Sonia Nigoghossian, Liz Sarian et Rosy Armen. Ils ont souligné son dévouement à la culture arménienne non seulement par la création de ce groupe musical, mais par son souci de transmission de la musique arménienne, son talent de compositeur, sa sensibilité. Il lui a été remis le diplôme de Président d'Honneur de l'UCFAF Valence. Après ce moment d'émotion, plusieurs livres et tableaux ont été échangés et offerts.

De gauche à droite :
MM. Yanekian, Vartanian et
Dededjian

Puis la musique a envahi l'espace avec bonheur, les spectateurs ont eu la joie de voir et d'entendre Bernard Dededjian à l'accordéon accompagné par le groupe musical Shram qui ont interprété des musiques de Dededjian et des airs populaires arméniens avec le concours de Vartkès Vartanian qui n'est pas seulement

président mais chanteur. Puis la voix très souple et mélodieuse de Haygouhie Rasklanian charma l'auditoire. Prestement rangées, tables et chaises firent place au buffet

qui pendant plus de deux heures fut le délicieux prétexte à bien des rencontres, photos et discussions. Bernard Dededjian et son épouse Alice très émus et heureux remercièrent chaleureusement tous les membres de l'UCFAF, hommes et femmes, qui avaient tout fait pour que la soirée soit réussie. Elle l'a été.

De notre correspondant ◀

AGENDA

PARIS - ILE-DE-FRANCE

► Trio musical arménien

Musiques traditionnelles de l'Arménie et du Caucase – Gérard Madilian doudouk chevi, Ara Madilian dehol – Jeanine Tchalyan accompagnement clavier

Dimanche 16 mars, 17 h - Centre Mandapa – 6 rue Wurtz – 75013 PARIS- rés. 01.45.89.01.60- places : 15€- TR 11€, – de 16 ans 7,50€

► Journée de la francophonie

Conférence de Stéphane Cermakian, « Chahan Chahnour, littérature arménienne ou française ? »

Lundi 17 mars, 21 h - Maison des Etudiants arméniens, 56, bd Jourdan 75014 Paris

► Le Pull Over Rouge

Ciné-club Rouben Mamoulian – *Le Pull Over rouge*, un film de Michel Drach avec Serge Avédikian et Georges Beller – une des affaires criminelles les plus révoltantes du xxe siècle.

Jeudi 20 mars, 20h. Centre culturel UCFAF 6 Cité du Wauxhall Paris 10e, métro République.

► Conférence-débat

L'UCFAF et la JAF présentent une Conférence-débat exceptionnelle de Gilbert Dalgalian (psycholinguiste) – thème : Favoriser les langues minoritaires – Promouvoir l'éducation bilingue précoce. Dédicace de son livre *Reconstruire l'éducation ou le désir d'apprendre* (v. Achkhar n°440).

Samedi 29 mars, 20 h. Centre culturel – 6 cité du Wauxhall – 75010 Paris, métro République.

► Liz Sarian

Récital Liz Sarian, présenté par l'Association Haytas et la ville d'Enghien-les-Bains

Dimanche 6 avril 2008 – 15h30 – Théâtre du Casino d'Enghien-les-Bains 01 39 34 10 80 - Réserv. Haytas 06.09.02.04.54 – magasin B12 d'Enghien 06.07.05.82.89

► Danses d'Arménie

Ensembles traditionnels Ani et Nor Alík, présentés par la JAF.

Samedi 12 avril, 20h30. Théâtre de Cachan - 21 av. Louis Gorgeon - 94230 Cachan - RER B Arcueil-Cachan - PAF 15€- infos-réserv. 01.47.36.22.31 et 06.53.10.32.28
www.ani-noralik.fr

RHONE-ALPES

► Ciné-club Rouben Mamoulian

Films documentaires *Histoire d'un Génocide* (2006), *La destruction de Jugha* (2006) et l'interview de Hrant Dink par Frédéric Mitterrand, *Hommage à Hrant Dink*.

• Jeudi 13 mars, 20h30 – UCFAF – Cinéma Les Amphis, rue Pierre Cot – Vaulx-en-Velin.

• Samedi 15 mars, 20h30- UCFAF -12 rue de la Cécile – 26000 Valence.

MARSEILLE PACA

► Ciné-club Rouben Mamoulian

Film documentaire *Histoire d'un génocide* (2006), *La destruction de Jugha* (2006) et *Hommage à Hrant Dink*.

Vendredi 14 mars, 20h30. Centre UCFAF-JAF, 47 avenue de Toulon - 13007 Marseille.

À PARAITRE

► Le troisième album en arménien de Tintin, *Les Cigares du Pharaon*, va paraître fin mars 2008 Editions Sigest. Réservations : editions.sigest.net

La Folle Journée de Nantes honore *Schubert dans tous ses états*

Voici que s'est déroulé en région des Pays de la Loire puis à Nantes l'un des événements culturels parmi les plus extraordinaires qui a profondément transformé le paysage musical français, exporté désormais à Bilbao, Lisbonne, Tokyo et Rio de Janeiro.

Pour sa quatorzième édition, la Folle Journée s'est déployée du mercredi 30 janvier au dimanche 3 février au sein du Palais des Congrès de Nantes transformée en véritable ruche musicale. Quelque 237 concerts en salle et 22 gratuits en kiosque, des concerts hors les murs, dans les quartiers et les différents lieux de la cité, de la faculté à la maison pénitentiaire, des conférences, des rencontres qui prolongent les concerts et 121 000 billets vendus ! C'est dire l'ampleur de cette manifestation exceptionnelle imaginée par René Martin en 1995 dont le succès ne s'est jamais démenti, qui a bouleversé les pratiques et les comportements culturels pour instaurer une nouvelle manière d'écouter et de transmettre la musique à des mélomanes avertis mais aussi à un nouveau public curieux, avide de découvertes.

Schubert a incarné le musicien-phare de La Folle Journée qui a rendu un fervent hommage au compositeur mort à Vienne à 31 ans, en explorant les multiples facettes de son œuvre abondante (un catalogue de plus de mille opus) dont l'écriture a abordé toutes les formes musicales : symphonies, messes, musique de chambre, chœurs, danses, opéras et surtout lieder où son génie sensible a exprimé toute sa densité poétique. Ont été interprétés des pièces connues, des lieder célèbres, mais aussi des partitions plus rares dont certaines jamais jouées en concert. Parmi la pléiade de musiciens prestigieux, ensembles (Accentus de Laurence Equilbey) chefs (Michel Corboz, Ruben Gazarian) et solistes, cordes (Dimitri Makhtin, J. G. Queyras, Henri Demarquette, Xavier et Jean-Marc Phillips-Varjabédian) vents (Juliette Hurel), soulignons la présence de pianistes comme Christian Zacharias, Alain Planès, Michel Dalberto, Boris Berezovsky, Brigitte Engerer, J. F. Heisser, Anne Queffélec ont magnifié le piano schubertien, le Trio Wanderer, les Quatuors Ysaÿe, Casals ou Prazac ont traduit par leur jeu engagé la

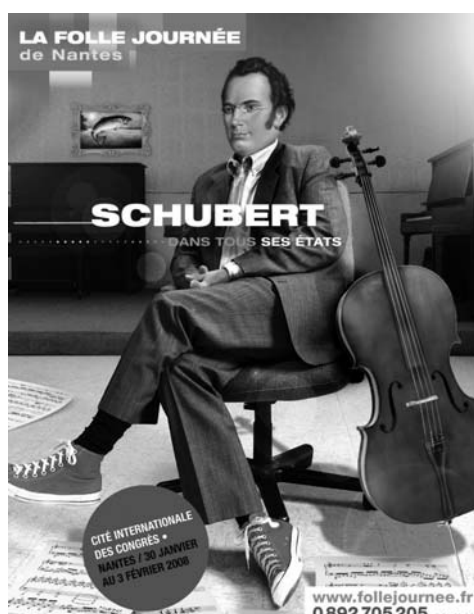
richesse mélodique de la musique de chambre. Conviée en vedette, Barbara Hendricks, dans les lieder, a ému le public par sa présence et la chaleur modulante de sa voix.

La programmation a souhaité replacer la création schubertienne dans le contexte qui l'a vu naître, celui des compositeurs qui ont imprimé leur marque à la vie artistique viennoise en associant leurs œuvres à celles de Schubert : Beethoven, le musicien vénéré, Weber dont Schubert admirait la musique, Salieri qui fut son professeur, Rossini dont les opéras étaient représentés à Vienne. L'autre idée novatrice de cette édition a été de donner à entendre la réception de l'œuvre de Schubert et son influence du XIXe au XXIe siècle. Musicien confidentiel de son vivant, Schubert a été redécouvert par Schumann et Mendelssohn, puis Liszt, Brahms et Mahler, et plus proches de nous Webern ou Britten ont transcrit ses œuvres et contribué ainsi à élargir le cercle des mélomanes. Des compositeurs contemporains comme Bruno Mantovani, et les japonais Dai Fujikura et Hoshio Hosokawa ont été invités à produire une œuvre inspirée par l'héritage schubertien qui a été créée dans le cadre de La Folle Journée. Du côté de la musique populaire, des ensembles, à leur tour, ont réalisé des transcriptions passionnantes, prouvant par leur geste combien les couleurs et les climats de la musique de Schubert suscitent un libre cheminement créateur.

Musicien du voyage solitaire, habité par l'obsession de la mort désirée comme le repos de l'être, Schubert a poursuivi par son art la quête de l'absolue communion des âmes. Les images musicales qui animent son œuvre sont l'expression bouleversante d'une aimantation essentielle vers l'univers qui se dessine à l'horizon ténu de la poésie, là où se brouillent les frontières du réel et du rêve.

Marguerite Haladjian ◀

Signalons à l'occasion de cet événement la publication de l'ouvrage de Corinne Schneider, *Reflets schubertiens*, Fayard-Mirare ainsi que l'édition des enregistrements de nombreux concerts en vente sous le label Mirare.

Carlos Sayadian

Plusieurs artistes d'Arménie exposent en ce moment à Paris : Vartan Avedian à la Cité Internationale des Arts dans le 4e arrondissement de Paris, Hovannès Haroutounian à la Galerie Smirnov, Carlos Sayadian au Collège des Mekhitaristes de Sèvres.

Carlos Sayadian est né en 1948. Très tôt, il révèle son talent de peintre. En 1975, il est diplômé de l'Institut des Beaux-Arts d'Erevan et en 1979, devient membre de l'Union des Artistes de

l'Union Soviétique. Il a participé à de nombreuses expositions dans les républiques de l'ex-URSS, collectives ou personnelles, de même qu'à l'étranger. Le musée du collège des Mekhitaristes de Venise possède une importante collection de ses œuvres.

De formation classique, il peint surtout à l'huile mais il emploie aussi le pastel, essentiellement pour les nus. Son style a beaucoup évolué de la peinture narrative traditionnelle en Arménie, au dessin et à la composition précise, vers des formes plus fluides. A partir de 1998, il donne un nouveau souffle à son art. De nouvelles correspondances apparaissent entre la musique et la peinture. Son tableau *La musique* représente trois femmes jouant du violoncelle et du violon. Le flou des formes, les transparences semblent transmettre les ondes musicales à travers l'espace. Ses paysages, deux villages d'Arménie, une route qui monte avec un arrière-plan de montagnes sont dans les tons bistres atténués. L'artiste joue à merveille sur la pénombre et la lumière voilée en accord avec les jours tristes d'Arménie. Sa prochaine exposition aura lieu à Moscou. Souhaitons-lui le succès qu'il mérite!

Thaïs Samikyan ◀

Vartan Avedian

Né à Djermouk, diplômé de l'Institut pédagogique de Koursk pour l'enseignement du dessin et de la peinture, Vartan Avedian est directeur de la Galerie d'Art de Djermouk depuis une quinzaine d'années, il a exposé en Arménie, au Karabagh et aujourd'hui à Paris à la cité internationale des Arts jusqu'au 1er mars.

Première neige

Une vingtaine de moyens et de petits formats peints entre 1996 et 2006 montrent sa vision de l'Arménie. Paysages connus ou à découvrir, d'un pays où pour Avedian la pierre a une importance capitale : pierres des khatchkars, blocs de pierre sous la neige, campagnes désertes où règne une triste tranquillité. La peinture est fine comme une aquarelle ou beaucoup plus épaisse comme au couteau, certaines évoquent le grand Minas, toujours inégalé.

Avedian semble travailler sur les contrastes ombre et lumière, mise en relief et décor plat.

Passez voir sa galerie lorsque vous visiterez Djermouk, cette petite ville d'Arménie.

A.T. Mavian ◀

L'UCFAF organise deux voyages en Arménie

1 voyage touristique - du 26 juillet au 10 août 2008

soit 16 jours/15 nuits au prix de 1 565 euros par personne, max. 30 personnes, base demi-pension et chambre double, incluant un circuit de 6 jours jusqu'au Karabagh (taxes d'aéroport et visa en sus)

renseignements : E. Yazidjian au 01 42 87 95 98 (heures de bureau)

1 voyage randonnée - du 14 au 25 juillet 2008

soit 12 jours/11 nuits au prix de 1 390 euros par personne (max. 12 personnes), incluant un circuit de 7 jours, randonnée en pension complète et 3 jours à Erevan en demi-pension avec excursions et visites quotidiennes (taxes d'aéroport et visa en sus)

renseignements : A. Samikyan au 01 48 03 18 78

ACHKHAR A REÇU

► Le DVD *D'Arménie en Arménie*, un film d'Edouard Vartanian (1h04mn) sur Van, le lac de Van, Kars et Ani. Texte de Jean-Pierre Mahé. Réalisation et illustration musicale Arto Pehlivanian. Vendu 20 € au profit de l'*Ecole Tbrozassère du Raincy* tél. 01.48.94.01.14 - edouard@vartanian.org

► Le premier album en arménien de Lucky Luke, *Dalton City* publié par les éditions Sigest, traduit par R. et J. Gureghian. Prix public 11 € (couverture cartonnée) contact : Jean Sirapian 01.43.96.05.99

► Danses d'Arménie Ensembles traditionnels Ani et Nor Alik, présentés par la JAF.

Samedi 12 avril, 20h30

Théâtre de Cachan- 21 av. Louis Gorgeon
94230 Cachan
RER B Arcueil-Cachan - PAF 15€
Infos-réserv.
01.47.36.22.31 et 06.53.10.32.28
www.ani-noralik.fr

MAVROMMATIS PARIS

La cuisine grecque revisitée

Organisateur de réceptions
47, RUE CENSIER - 75005 PARIS
TÉL. : 01 45 35 96 50 - FAX : 01 43 36 13 08
WWW.MAVROMMATIS.FR

LES BOUTIQUES

Mavrommatis Lafayette Gourmet
48-52, bd Haussmann 75009 Paris
Tél. : 01 42 80 42 42

Mavrommatis Galeries Gourmandes
L'Atrium du Palais des Congrès - 75017 Paris
Tél. : 01 56 68 85 54

Mavrommatis Inno « Les Passages »
5, rue Tony Garnier 92100 Boulogne-Billancourt
Tél. : 01 46 04 69 54

Mavrommatis Censier
47, rue Censier 75005 Paris - Tél. : 01 45 35 96 50

LES RESTAURANTS

Mavrommatis Le Restaurant
42, rue Daubenton - 75005 Paris
Tél. : 01 43 31 17 17

Les Délices d'Aphrodite
4, rue Candolle 75005 Paris
Tél. : 01 43 31 40 39

PHOTOGRAPHIE

Vietnam par Jean-Pierre Kesseyan

L'ensemble des expositions photographiques présentées cette saison au centre socio-culturel de la Grange-aux-Belles propose une invitation aux voyages. Nous avons rendu compte dans notre dernière édition (16 février 2008) de l'exposition de Nicolas Amiache, *Sur les routes d'Arménie*. Cette fois, Jean-Pierre Kesseyan nous fait part de sa vision du Vietnam, de ce qui a retenu son attention et de ce qui l'a touché: des rues grouillantes de monde où circulent toute la journée vélos et motos servant au transport des familles ou des marchandises, des portraits de femmes, sourire aux lèvres malgré les difficultés de leurs conditions de vie, des enfants placides et étonnés de ce qui les entoure, des paysages fabuleux, gorgés d'eau, de brume et de lumière...

Jean-Pierre Kesseyan parvient à saisir l'ambiance de ce pays très jeune qui se reconstruit en restant fidèle à ses

PHOTO JEAN-MARC GRESNOT

traditions. A travers son regard plein d'humanité, il nous fait ressentir une certaine sérénité et la confiance qu'il continue d'avoir dans le genre humain. Au-delà de ces visages et de ces gestes quotidiens, nous devinons le courage, la ténacité et la générosité d'un peuple qui renaît de ses cendres.

D'autres escales sont encore à découvrir à la Grange-aux-Belles pour aller à la rencontre des peuples de la Terre et des mystères du monde.

Anahid Samikyan ◀

DONS À ACHKHAR

M. PAKARIAN Archak (78 St-Germain-en-Laye)	32 €
M. Mme VARTANIAN Edouard (93 Rosny-s/Bois)	42 €
Mme MAUGEIN Susanne (94 Le Kremlin-Bicêtre)	32 €
M. NADJARIAN Avédis (38 Vienne)	42 €
M. BERBERIAN Aram (Paris 3 ^e)	42 €

► CINÉ-CLUB

Le Pull Over rouge

un film de Michel Drach, avec Serge Avédikian et Georges Beller, une des affaires criminelles les plus révoltantes du xxe siècle.

Jeudi 20 mars - 20h

Ciné-club. Rouben Mamoulian
UCFAF 6 cité du Wauxhall Paris 10^e

SOUTENEZ L'OPERATION ESPOIR

Les enfants de l'orphelinat Houys ont besoin de votre soutien.

L'objectif de cette opération **Espoir** est de rassembler 15 000 € sur l'année 2008 pour améliorer le quotidien des enfants de l'orphelinat Houys de Gumri en réalisant les travaux indispensables à l'amélioration des conditions d'hébergement.

Créé suite au tremblement de terre de 1988, l'orphelinat accueille 71 enfants de 4 à 20 ans.

Malgré les espaces limités, les installations sanitaires exiguës, des métiers manuels sont enseignés aux enfants par des ateliers de tissage de tapis, de cordonnerie, de peinture, de couture, d'électronique.

L'opération **Espoir** veut leur offrir plus de confort et de meilleures conditions d'épanouissement. Les travaux seront réalisés sous le contrôle du Fonds Arménien qui assurera la maîtrise d'œuvre.

Envoyez vos dons sous forme de chèques à l'ordre du **Fonds Arménien de France** (indiquez au dos : Orphelinat Houys de Gumri) à adresser à Madame Arslanian Alice - 79 bd d'Aulnay - 93250 Villemomble

(un reçu CERFA vous sera adressé dès réception pour bénéficier d'une réduction d'impôt de 60%)

Bulletin d'abonnement

Oui, je souhaite recevoir *Achkhar* chaque quinzaine

Nom ..... Prénom .....

Adresse .....

Code postal ..... Ville .....

TARIFS

France 6 mois (11 n°) : 35 € - 1 an (22 n°) : 68 € - Soutien : 110 €

Etranger 85 € pour 1 an par virement (100 € par chèque)

par chèque bancaire ou postal à l'ordre de SARL NAREK

par virement IBAN à FR52.20041000 0123 9745 3H02 038 - BIC PSSTFRPPAR (depuis l'étranger)

Merci de libeller et adresser votre règlement à : Société Narek (Achkhar) - 6, cité du Wauxhall, 75010 Paris

Panorama de la littérature et de la musique arménienne du XIXe siècle

Raffi

Raffi, de son vrai nom **Hagop Melik-Hagopian** est né en 1835 en Perse à Payadjouk, village arménien de la province de Salmast près du lac d'Ourmia.

L'enfance

Son père, Melik Mirzabeg, riche marchand et agriculteur, fait partie de la bourgeoisie et a le titre héréditaire de Melik (seigneur). Il a un atelier de textiles et de teinture, des terres qu'il cultive, des chevaux et envoie ses productions par caravanes. La maison des Hagopian est un centre de vie où tous les voyageurs s'arrêtent, où le père règle les problèmes des villageois. L'aîné de 13 enfants, Hagop est gâté et en profite pour faire ses quatre volontés. Très observateur et à l'écoute, il est attentif aux contes de sa grand-mère, aux récits des voyageurs et aux travaux des ouvriers. Décrite dans son roman *Gaidzer*, son éducation commence à l'école du village où il est le meilleur élément du père Todik. En 1847 pour ses études secondaires son père l'envoie dans un internat à Tiflis, dirigé par l'un des meilleurs professeurs, Garabed Belakhian, qui lui enseigne la

« Pendant que le sage réfléchit, le fou traverse la rivière »

langue et la littérature et qui conseillera d'envoyer Hagop à l'Université de Moscou ou de Saint Petersburg pour devenir diplomate, grâce à une bourse impériale. Belakhian le met en contact avec les intellectuels de Tiflis. Raffi prend conscience du fossé qui existe entre la bureaucratie impériale et le reste de la population Il découvre la poésie patriotique de Khrimian Hayrig.

La jeunesse

Les affaires de son père se dégradent, Hagop est obligé de rentrer. Il s'arrête à Etchmiadzine et à Khor Virab. Habillé à l'européenne, il parvient à pénétrer différents cercles. Ces expériences seront à la base de ses romans *Harem* et *Gaidzer*. La rencontre d'un groupe de pèlerins arméniens, attaqués et volés, l'inspire pour son roman *Khente (Le Fou)* où il dénoncera l'humilité et le peu de réaction défensive des Arméniens. Fêté pendant une semaine à Payadjouk, il apprend la mort de sa bien-aimée Sara, qui deviendra un personnage récurrent dans ses romans. Les affaires l'appellent à Ourmia, à Tabriz et lui laissent peu de temps pour écrire. Il s'intéresse à l'histoire des Arméniens de Perse, reste en relation avec les

intellectuels de Tiflis, lit la presse de Constantinople et admire les actions de Khrimian Hayrig.

Il voyage en Arménie orientale et occidentale. A Van, patrie de ses ancêtres, il constate la misère des Arméniens qui, constamment menacés par les Turcs et les Kurdes, s'exilent à Constantinople.

Constamment révolté, Raffi veut changer la vie des Arméniens et leur faire prendre conscience de la tragédie qu'ils vivent. De retour à Payadjouk, il enseigne et se rebelle contre l'enseignement de prêtres peu instruits, rejoignant en cela les idées d'Abovian. Dénoncé aux autorités en tant que démocrate, on ferme l'école. Raffi part pour Tiflis et y découvre le journal d'avant-garde *Hususapayl (Les lumières du nord)* publié à Moscou par Stepan Nazarian et Mikaël Nalbandian, il lit aussi le roman d'Abovian *Les plaies de l'Arménie*. A Tabriz, il rencontre Avak Aytantilian qui va être son meilleur ami et biographe. Deux de ses lettres à Khrimian Hayrig sont publiées dans *Ardzvi Vaspouragani (L'Aigle de Vaspouragan)*.

La maturité

En 1863 il épouse Anna Hourmouz, fille d'un protestant assyrien. Ils auront deux fils et une fille. En 1865, son père meurt et Raffi est obligé de se déplacer pour traiter les affaires. La cupidité des commerçants arméniens est à l'origine de trois de ses romans : *Zahroumar*, *Voski Akaghagh* et *Mine aïbess, moÿsse aïbess* au style réaliste et pittoresque. En 1868, il travaille comme vendeur, puis comme comptable, il est presque heureux de ce changement de situation qui le plonge dans la réalité.

En 1872, Krikor Ardzrouni, fils du général Yeremia Ardzrouni, rentre à Tiflis et lance un journal *Mchag*, qui veut réveiller les Arméniens. Le nom RAFFI y paraît pour la première fois. Le premier numéro est épuisé en quelques heures. Jusqu'en 1876, Raffi y publiera nouvelles, essais, articles qui le classent comme l'un des écrivains importants de son temps avec en 1874 son roman *Harem*. A Tabriz il enseigne l'arménien et l'histoire selon ses principes : sans punition physique, sans répétition « par cœur », en éveillant la motivation, en instruisant les filles comme les garçons. Dénoncé comme fauteur de troubles et adversaire de l'Islam, il doit arrêter momentanément d'enseigner. Menacé de mort, il retourne en Russie. Les premiers signes de phthisie apparaissent et sa vue lui cause problème. Sa fille Esther meurt.

Le 12 mai 1877, la Russie déclare la guerre à la Turquie, des hordes kurdes sont lâchées pour tuer et piller les villageois arméniens et assyriens de l'Aghbag. Il racontera ces atrocités dans son roman historique *Djalaleddine*. Enseignant l'arménien et l'histoire à l'école d'Agoulis, il rencontre près de Dilidjan les rescapés de la guerre qui vont devenir les sujets de son futur roman *Khente*. Il part pour Tiflis pour recruter de nouveaux enseignants, mais doit démissionner de son poste tou-

jours pour les mêmes raisons.

Djalaleddine connaît grand succès. Le *Traité de Berlin* laisse les

Arméniens sans défense, c'est dans cette atmosphère de pessimisme que Raffi écrit *Khente (Le Fou)* qui paraît d'abord en feuilleton dans la revue *Mchag*. Malgré la censure et expurgé, le roman est publié en juin 1880.

Il a en chantier *David Beg*, *Gaidzer* et *Samouel* qu'il imprime lui-même. Ses ennemis deviennent virulents. Accusé d'être nihiliste, sa maison est fouillée et ses manuscrits emportés puis rendus, il est mis sous surveillance jusqu'à l'intervention de l'ambassadeur de Perse.

La communauté arménienne de Russie veut l'honorer par un jubilé pour ses 25 années de création littéraire. Mais des inconnus, attentent à sa vie. Les autorités interdisent le jubilé. *Samouel* est publié, reconnu, honoré. La représentation du roman sous forme de tableaux vivants a un succès retentissant. La santé de Raffi décline, il meurt le 25 avril 1888.

ROMANS LES PLUS CONNUS

Salbi (1878) commencé dès 1855 dans lequel Raffi décrit avec amour sa région natale, *Djalaleddine* (1878) qui développe le thème de la libération du peuple arménien. *Khente* (1881), son roman le plus populaire raconte la montée de l'oppression subie par les Arméniens dans le contexte de la guerre russo-turque. On vit avec les Arméniens de l'époque et on apprend quelles étaient leurs relations avec les autres peuples d'Anatolie ; Vartan « le fou », sa bien-aimée « Lala », le patriarche « Katcho », le machiavélique « Thomas efendi » ont une exceptionnelle épaisseur. Le roman a été traduit en 2007 par Mouchegh Abrahamian et édité par les Editions Bleu autour.

Gaidzer (1883-1884) les héros combattent encore une fois pour la libération du peuple arménien ; Ses romans historiques : *David Bek* (1882) et *Samouel* (1886), qui existe dans une traduction française de 1924, donnent à méditer sur l'histoire des Arméniens. Très patriote, Raffi a créé des héros révolutionnaires. Tous ses romans veulent réveiller le peuple arménien, l'éduquer. Pour cela il utilise une langue claire, compréhensible par tous.

Cet homme, modeste, qui passait inaperçu, eut à Tiflis des funérailles grandioses qui attirèrent une foule considérable, les Arméniens fermèrent leurs magasins en signe de deuil.

Il est enterré au Panthéon des Arméniens où reposent aussi Toumanian, Soundoukian, Ardzrouni.

Une école et une rue portent son nom à Erévan, ses romans sont toujours très populaires.

Toute sa vie Raffi a traversé la rivière.

A.T. Mavian ◀

